

Hyla.flits

2007/3 (juli - september)

- **Reactivering van het spoor Hasselt - Maastricht**
- **Te weinig bladafval oorzaak van een achteruitgang van kikkerpopulaties**
- **Nog gevallen van kleurafwijkingen bij amfibieën**
- **'Diepte waarnemingen' van amfibieën**
- **In Marokko gaat de handel in beschermde diersoorten ongebreideld door!**
- **Beknopt verslag Hyla-weekend in Duitsland (11 - 15 augustus 2007)**
- **Poelenplan Temse van start!**
- **Amfibieënvijver in de Warmoeshoek**
- **Tentoonstelling 'kikkerblues en paddencruise'**
- **10 november 2007: themadag 20-jarig bestaan van RAVON**

Reactivering van het spoor Hasselt - Maastricht

De oude spoorlijn tussen Hasselt en Maastricht zal terug in dienst genomen worden. In een eerste fase zal het spoor tussen Maastricht en het industrieterrein in Lanaken (Sappi) gereactiveerd worden voor goederentransport. Later komen er infrastructuuraanpassingen in het kader van het Spartacusplan en wordt een sneltramlijn aangelegd tussen de stations van Hasselt en Maastricht. De initiatiefnemers zijn ProRail (een onderdeel van de Nederlandse spoorwegen) en De Lijn. Een milieu-effecten-rapport (MER) is vereist voor het vervolledigen van de aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning. In het MER zullen verschillende disciplines als 'bodem', 'water' (grond- en oppervlaktewater), 'geluid', 'lucht', 'fauna en flora', 'landschap', 'bouwkundig erfgoed en archeologie' en 'mens' (incl. mobiliteitseffecten) alsook de relaties tussen deze disciplines behandeld worden.

Fig. 1. Muurhagedis (*P. muralis*) zonnend langs het spoor te Maastricht-Lanaken (foto Robert Jooris)

Wat 'fauna en flora' betreft en dan meer bepaald de herpetofauna is de oude spoorlijn in zijn huidige staat het leefgebied van Gewone Pad (*Bufo bufo*), Bruine Kikker (*Rana temporaria*), Hazelworm (*Anguis fragilis*), Levendbarende Hagedis (*Zootoca vivipara*) en Muurhagedis (*Podarcis muralis*). De biotoop van de Muurhagedis is momenteel beperkt

tot het Nederlands deel van de spoorlijn waar de soort is waargenomen tot ongeveer 600 m van de Belgische grens (waarneming P. Engelen in 2006). In Nederland worden de voornoemde soorten beschermd door de fauna- en florawet en door de vigerende Europese regelgeving. De Muurhagedis (fig. 1) bereikt in Maastricht (Hoge en Lage Fronten en de spoorlijn Lanaken-Maastricht) de meest noordelijke grens van haar verspreidingsgebied. De soort heeft daarom in Nederland een streng beschermde status. Levendbarende Hagedis is er een Rode Lijst-soort. In Vlaanderen daarentegen worden Levendbarende Hagedis en Hazelworm enkel door het KB van 22 september 1980 beschermd. Na het vegetatievrij maken van de sporen is de kans groot dat Muurhagedis ook het Belgisch deel van de spoorlijn zal koloniseren. Vooral in het kader van de bescherming van deze soort nemen de Nederlanders bijzondere maatregelen. Zo worden voor het aanvangen van de eigenlijke werken aan het spoor en na het verwijderen van in de weg staande bomen en struiken, speciale schermen geplaatst langs beide zijden van het spoor over een lengte van ongeveer 1600 m (fig. 2). De op de spoorlijn aanwezige hagedissen kunnen op die manier worden weggevangen en zullen aan de andere kant van de schermen worden vrijgelaten zodat de dieren niet meer kunnen foerageren in het werfgebied.

Dit systeem van tijdelijke translocatie van beschermde diersoorten wordt in Nederland ook op anderen plaatsen met succes toegepast. Een goed voorbeeld is te vinden in het Hoogheemraadschap Delfland waar 16 volwassen Zandhagedissen (*Lacerta agilis*) in de duinen nabij Noordwijk werden gevangen. Deze werden tijdelijk verhuisd naar een gebied op ongeveer 1 km ten noorden van hun oorspronkelijke foerageergebied. Een tijdelijke verplaatsing was nodig omdat men in het leefgebied van de beschermde Zandhagedis niets mag doen wat de dieren kan hinderen. Na de vangst van de volwassen hagedissen ging men nog eens op pad om de juveniele hagedissen die dan geboren werden eveneens te verhuizen. De hele operatie vereiste een nauwkeurige planning. Op plaatsen waar hagedissen regelmatig werden waargenomen, werden geulen gegraven waarin hekjes werden geplaatst. Hierlangs werden emmers ingegraven om alle aanwezige reptielen in te vangen. De emmers werden net zolang gecontroleerd tot geen dieren meer werden aangetroffen.

Fig. 2 . Plaatsen en afwerken van de schermen langs het spoor (foto Alex Kloor)

Om te voorkomen dat de hagedissen op eigen kracht naar het oorspronkelijke terrein zouden teruglopen, wordt het hele gebied met schermen afgerasterd. Van zodra de werkzaamheden zijn afgerond (maart 2008), wordt de afrastering weggehaald en zullen de verhuisde hagedissen zelf terug hun oorspronkelijke verblijfplaats innemen.

En nu maar afwachten welke beschermingsmaatregelen men zal nemen op het grondgebied van de gemeente Lanaken om de aanwezige amfibieën en reptielen te beschermen tijdens de werken aan het spoor.

Te weinig bladafval oorzaak van achteruitgang van kikkerpopulaties

Nog steeds wordt de fataal verlopende schimmelinfectie, veroorzaakt door *Batrachochytrium dendrobatidis*, als een belangrijke oorzaak gezien voor de wereldwijde achteruitgang van amfibieën. Wetenschappelijk onderzoek toont echter aan dat ook nog andere veranderingen in complexe natuurlijke ecosystemen een drastische achteruitgang van amfibieënpopulaties kunnen veroorzaken. Een internationaal team van herpetologen bestudeerde de herpetofauna van La Selva, een beschermd tropisch regenwoud in Costa Rica. Tussen 1970 en 2005 ging het aantal amfibieën als gevolg van de schimmelinfectie er met 75 % op achteruit. Maar de wetenschappers stelden een even grote achteruitgang vast bij de aanwezige reptielen en die zijn niet gevoelig aan de schimmel. Opmerkelijk was dat in de onderzoeksperiode de hoeveelheid bladeren op de grond met maar liefst 75 % gereduceerd was. Het warmer en vochtiger klimaat gedurende de laatste twee decennia zou een vluggere compostering van de op de grond liggende bladeren hebben veroorzaakt waardoor belangrijke schuilplaatsen verdwenen en ook het aantal prooidieren sterk in aantal afnam.

Elke verandering in de biotoop kan de complexiteit ervan aantasten waardoor soorten meer kwetsbaar worden.

Nog gevallen van kleurafwijkingen bij amfibieën

In de vorige Hyla-flitsen werden al enkele anomalieën bij amfibieën besproken. Blijkbaar zijn die minder zeldzaam dan aanvankelijk gedacht. Lezers signaleren ons regelmatig nieuwe gevallen. Half januari 2007 werd uit de vijver van een kweker van vijverplanten te Zutendaal een partieel albino exemplaar van een Kleine Watersalamander (*Lissotriton vulgaris*) gevist. In de omgeving van het Lac du Der vond men albino larven (tijdelijk albinisme?) van

Fig. 3. De rood gekleurde Bruine kikker (*R. temporaria*) uit Bouwel (foto An De Wilde)

Vuursalamander (*Salamandra salamandra*) en op de begraafplaats van Bouwel (Grobbendonk) werd door de groenarbeiders een prachtig oranjerood gekleurde Bruine Kikker (*Rana temporaria*) gefotografeerd (fig. 3).

Het kleurpatroon bij kikkers en salamanders wordt dikwijls genetisch bepaald en is afhankelijk van de pigmentcellen die zich in de opperhuid bevinden: melanophoren bevatten melanine die de huid bruin of zwart verkleuren, guanophoren bevatten purinen en geven een weerschijnend effect aan de huidcellen, xantophoren en erythrophoren zijn geel en roodpigmenteerde cellen die respectievelijk pteridine en carotenoïde bevatten. De huidkleur van een amfibie wordt bepaald door de relatieve aanwezigheid en de rangschikking van al die verschillende pigmentcellen. Bij de kikker uit Bouwel is het duidelijk dat de erythrophoren dominant aanwezig zijn waardoor hij oranjerood verkleurt. Bij roodgekleurde varianten van de Bruine Kikker ontbreekt steeds de zwarte temporale vlek die van het oog tot de mondhoek loopt en die typerend is voor deze soort.

'Diepte waarnemingen' van amfibieën

Over de verticale verspreiding van amfibieën en reptielen is heel wat bekend, tenminste wat de maximum hoogte betreft tot waar soorten in de bergen kunnen waargenomen worden. Gegevens over diepte waarnemingen zoals bijvoorbeeld in grotten en groeveplassen zijn echter heel schaars.

Tijdens een zomerkamp van een groep Nederlandse verkenners van Scouting Ragay-Redoz uit Harderwijk werd op 13 juli 2006 een volwassen Vuursalamander (*Salamandra salamandra*) gevonden in de 'Eisgrotte' in het Mullerthal (fig. 4 boven) in Luxemburg. Helaas werd niet duidelijk hoe diep de grot nu werkelijk is, maar het moet toch enige tientallen meters onder de grond zijn geweest!

Rondzwemmende Gewone Padden (*Bufo bufo*) worden door duikers regelmatig gevonden in groeveplassen. Zo is een geval bekend in Lessen waar een op de bodem langzaam rondkruipende pad gezien werd op iets meer dan 40 m diepte. Maar het record staat meer dan waarschijnlijk op naam van een team van onderzoekers van het Massachusetts Institute of Technology uit de Verenigde Staten die op de bodem van het

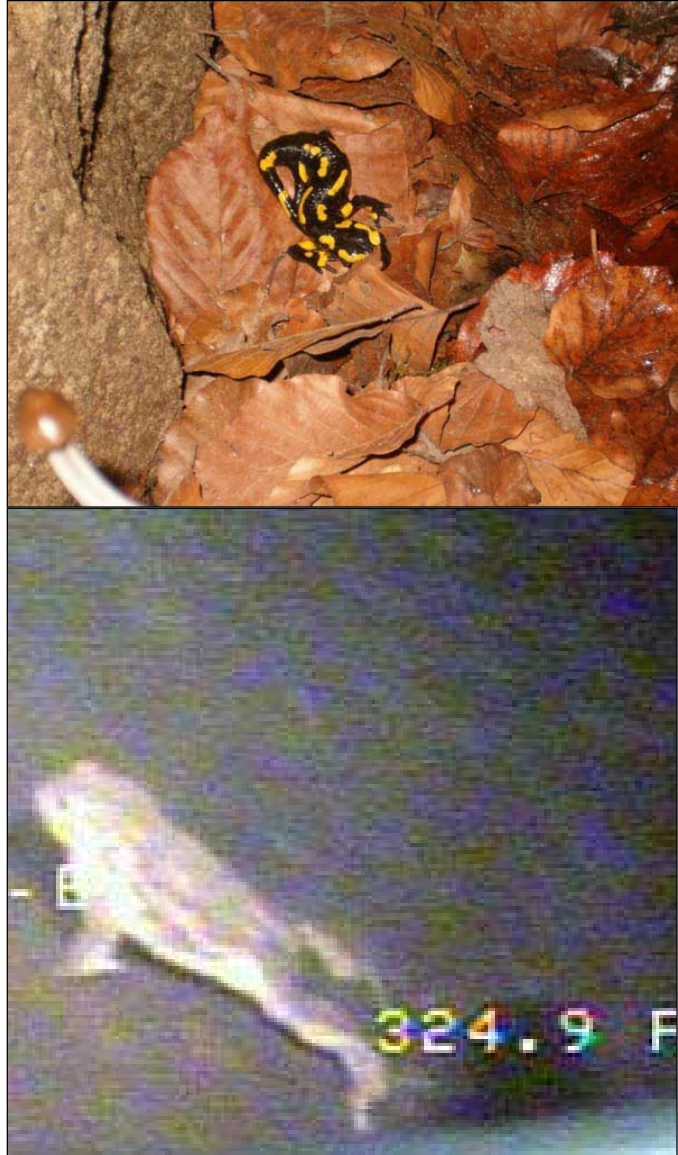

Fig. 4. Vuursalamander (*S. salamandra*) in de 'Eisgrotte' van het Mullerthal (foto Scouting Ragay Redoz, Harderwijk) en Gewone Pad (*Bufo bufo*) in het meer van Loch Ness (foto MIT)

welbekende meer Loch Ness een rondkruipende pad filmden (fig. 4 onder). Het dier bevond zich op een diepte van 98 m!

In Marokko gaat de handel in beschermde diersoorten ongebreideld door!

De Moorse Landschildpad (*Testudo graeca*) en de Gewone Kameleon (*Chamaeleo chamaeleon*) worden zowel door de CITES-wetgeving als de Europese verordening in zekere mate beschermd. De landschildpad staat op CITES-lijst C1 en bijlage A van de Europese Verordening 338/97 waardoor ze strikt beschermd is en de handel ervan enkel wordt toegestaan mits vergunning (CITES-certificaat), o.a. wanneer de eigenaar kan aantonen dat de dieren zijn gekweekt. De kameleon staat op lijst II van CITES. De handel in exemplaren van deze soort is toegestaan op voorwaarde dat bij invoer, uitvoer, wederuitvoer en doorvoer de handelaar beschikt over een bijhorend CITES document. Europa (Verordening 338/97) heeft echter de Gewone Kameleon op bijlage A geplaatst wat ongeveer dezelfde regelgeving impliceert als CITES C1-soorten. Marokko ratificeerde CITES op 16/10/1975 en de CITES wetgeving werd in dat land van kracht op 14/01/1976. Dat land staat in chronologisch volgorde op de 19^e plaats in de lijst wat de toepassing van de CITES wetgeving betreft. Ter vergelijking: België staat maar op de 80^e plaats en ratificeerde CITES pas op 3/10/1983 en de wetgeving werd geïmplementeerd op 01/01/1984.

Tot zover de theorie. De praktijk toont een andere waarheid. Soorten als Moorse Landschildpad en Gewone Kameleon worden in de Marokkaanse 'souks' nog altijd zonder vergunning te koop aangeboden zowel aan toeristen als aan de inlandse bevolking (fig. 5). Schildpadden worden er voor 4 euro/stuk verkocht en bij aankoop van meerdere exemplaren daalt de prijs zelfs tot 1 euro. Doornstaartagames (*Uromastix acanthinurus*) (CITES lijst II, EEG-Verordening bijlage B) worden door kinderen langs de weg aangeboden voor 1 tot 2 euro/stuk. Niet verwonderlijk dat toeristen en mensen die tijdens de vakantie hun familie bezoeken in Marokko zich tot smokkel laten verleiden om de dieren bij hun terugkeer in Europa illegaal te verkopen tegen prijzen die soms tot 100 maal hoger liggen. Het wordt stilaan tijd dat de Marokkaanse overheid wat meer respect heeft voor haar (herpeto)fauna en paal en perk stelt aan deze wantoestanden.

Fig. 5. Verkoop van beschermde diersoorten in de 'souks' van Marrakech (foto's Régis Kalut)

Beknopt verslag Hyla-weekend in Duitsland (11-15 augustus 2007)

Jeroen Speybroeck

Op zaterdag 11 augustus ging editie 2007 van het Hyla-weekend van start. We troffen mekaar op de voorziene camping op de Rijnsoever. Deze was echter ten prooi gevallen aan het erg hoge water. Verhuizen dus, naar een camping nabij Rüdesheim, onder de appelbomen. Na de tentenzetting werd een ruig reservaatje (één van de befaamde 'NSG's') bij de camping bezocht. Ter opwarming enkele Hazelwormen (*Anguis fragilis*) en zowel Zand- (*Lacerta agilis*) als Levendbarende Hagedis (*Zootoca vivipara*). Weinig tijd over door de lange heenrit vanuit België, dus nog één verdere stop in een vochtig loofbos. Al snel werden enkele mooie Vuursalamanders (*Salamandra salamandra*) van onder het hout gepeuterd. Ook veel larven in de beekbedding langs het wandelpad. In dit bos vonden we ook Hazelworm, Bruine Kikker (*Rana temporaria*) en een platgereden Gewone Pad (*Bufo bufo*). Niet slecht voor een kort uitje. Snel terug naar de camping voor de highlights van de lokale gastronomie: schnitzel und bier!

Dag 2: richting Schlangenbad om er één van de hoofdvogels te vangen: de Esculaapslang (*Zamenis longissimus*) (fig. 6 boven). Jan Van Der Voort had al vrij vlug prijs met een vervellend exemplaar langsheen een bosrand. Op de terugtocht richting auto vond Jeroen Speybroeck een tweede beest. Iedereen vol bewondering voor deze slang wanneer ze de boom inklautert en laat zien een rasklimmer te zijn. Boterhammen en dan richting steengroeve waar een theaterstukje werd opgevoerd door een koppel Slechtvalk. Mooie poel en grote rotsen op de oever maar vreemd genoeg geen Muurhagedis (*Podarcis muralis*). Beetje lawaai en commotie door zondagstoeristen dus misschien te veel drukte om hier een Ringslang (*Natrix natrix*) te kunnen klissen. Veel voedsel beschikbaar, in elk geval, in de vorm

Fig. 6. Esculaapslang (*Zamenis longissimus*) en Dobbelsteenslang (*Natrix tessellata*) waren de voornaamste doelsoorten van de Hyla excursie in het Rheingau-Taunus gebied.

van talrijke Meer- (*Pelophylax ridibundus*) en Bastaardkikkers (*P. esculentus*). Wel zagen we een zwemmende Levendbarende Hagedis en opnieuw enkele Hazelwormen. Laatste stop van de dag: een grote zandgroeve naast een compostbedrijfje. Dit keer wel Muurhagedis, larven van Gewone Pad, Kleine en Alpenwatersalamander (*Mesotriton alpestris*). Ook altijd mooi: een legsel van Rugstreppad (*Epidalea calamita*) in een ondiepe plas.

Maandag, dag 3. Doelsoort van de dag: Dobbelsteenslang (*Natrix tessellata*) (fig. 6 onder). Daarvoor reden we langs de Rijn, om na een tijd de Lahn te volgen. Bij een sluis zochten we de oever en de aangrenzende spoorwegbedding af. Mark Lehouck en Gijs Damen vonden elk een Dobbelsteenslang, ondanks het koude kwakkelweer. Vrij snel werd geursgewijs duidelijk dat deze waterminnende stink slang een naaste verwant van onze Ringslang is. Ook leuk: een hele bende stroomopwaarts zwemmende Palingen die jammer genoeg het sluiscomplex niet konden overbruggen. Hierna reden we een eind in commandostijl over boswegen en stopten we aan een grote kaolinietgroeve. In de grote diepe plas van deze groeve, zagen we heel wat Kamsalamanders (*Triturus cristatus*) naar lucht happen. Zoals wel meer gebeurt in een deftige groeve: larven van Vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*), Kleine (*Lissotriton vulgaris*) en Alpenwatersalamander. En wie zoekt, die vindt: een volwassen Vroedmeesterpad en enkele Rugstreppadden. De soortenlijst groeide vlot aan. Reptielsgewijs de usual suspects: Levendbarende Hagedis, Zandhagedis en Hazelworm. Op de terugweg pikten we nog 'een warme helling' langs de Rijn mee. Peter Engelen griste een kleine Gladde Slang (*Coronella austriaca*) van tussen het gras. Nieuw voor de trip: enkele mooie Westelijke Smaragdhagedissen (*Lacerta bilineata*).

Dinsdag werd een dag van nieuwe esculaappogingen, helaas zonder succes. Bij een beboste helling met oude steenwallen en een toren haalden de Hylieten Meerkikker, Hazelworm en een dikke, grote Ringslang tevoorschijn. Die laatste liet zich jammer genoeg echter niet uit het bramenstruweel peuteren. Picknick bij een mooi grasland in het bos. Vuursalamander, Bruine Kikker en Levendbarende Hagedis was hier de matige oogst. Peter en Jeroen verrasten een stel Everzwijnen op een drafje door de beek. Laatste stop: het Eberbachklooster. Behoorlijk wat (dagactieve) Gewone Padden hier. Ook een net aangereden Ringslang op de parking, Muurhagedis op de kloostermuren en een Roodwangschildpad (*Trachemys scripta elegans*) in een amfibieonvriendelijk vijvertje.

Op de laatste dag pikten we huiswaarts nog een uitzonderlijke zandgroeve mee. Beetje dichtgroeënd, ruig her en der, mooie poelen en ondiepe plassen. Altijd prijs. We vonden hier naast Levendbarende Hagedis een mooi aantal amfibieën: Kleine Watersalamander, Alpenwatersalamander, heel wat Kamsalamanders aan land, Vroedmeesterpad, Rugstreppad en Gewone Pad. De twee groene kikkers waren ook opnieuw op het appel. Leuk om weten is dat Meerkikker hier voorkomt in z'n natuurlijk verspreidingsgebied. Nieuw voor het lijstje: Geelbuikvuurpad (*Bombina variegata*), met mooie aantallen jonkies in de heel ondiepe, tijdelijke groeveplasjes. Boomkikker (*Hyla arborea*), Ringslang en Gladde Slang hadden hier ook nog wel gekund maar je kan niet alles hebben. Een uitstekend einde van een soortenrijke en gezellige vijfdaagse. Tot volgend jaar !

Poelenplan Temse van start!

Luc Van de Perre

In Temse (Oost-Vlaanderen) werd in 2007 het startschot gegeven voor een heus poelenplan. Net als in Merelbeke, gebeurde dit ook hier onder impuls van de Minaraad Temse. De starfase verliep via enkele informatieve avonden voor het bredere publiek, de leden van de Minaraad (waaronder milieuvereniging 'Ons Streven' en Natuur.WaseLinkerScheldeoever) en de diensten van Groen en Milieu. De oproep om mee te werken, bleef niet onbeantwoord. Maar liefst 35 enthousiastelingen dienden zich aan!

Overleg. Wat wilden we nu net bereiken? Hoe zouden we dit aanpakken? Wat hadden we hiervoor nodig? Hoe Temse op te delen in deelgebieden? Wie zou wat doen? Wie nam de coördinatie op zich? Kaart van Temse op tafel en indelen in deelgebieden. Elke deelgemeente werd in het plan opgenomen: Temse, Steendorp, Tielrode en Elversele, elk met een eigen veldteam. De landbouwers werden geïnformeerd over de nakende veldacties.

Een duidelijke, goed geplande, open en eerlijke communicatie maakt immers goede vrienden, vermijdt onnodige misverstanden en vergroot meteen ook het draagvlak.

Rond midden april: het veld in! Enkele amfibieënfuiken werden aangekocht, andere werden ontleend bij Hyla. Vanuit de gemeentelijke diensten kwam de nodige ondersteuning: vergaderruimte, aanleveren kaartmateriaal en inventarisatieformulieren, aankoop waadpakken, schepnetten, rugzak vol handige 'poelentools'. Soms was het nog wat behelpen en een aantal knelpunten (bv. niet voldoende fuiken 'nieuwe stijl') zal komend jaar zeker worden verholpen. Ervaring hadden we nog niet echt. Dan maar Dominique Verbelen (Natuur.Studie) opgetrommeld voor een praktijkinitiatie. Hoe worden fuiken best geplaatst? Hoe lang laat je fuiken staan? Zijn er betere stekjes in een poel en minder goede plekjes? Hoe ga je best te werk bij een schepnetbemonstering? Welke

parameters bemonster je best om achteraf voldoende gegevens te hebben om tot een goede aanpak te kunnen komen? Wat zeg je tegen mensen die je komen vragen wat je aan het doen bent? Waarom best geen fuiken plaatsen in weekends of schoolvakanties? Hoe kan je fuiken schitterend camoufleren om verlies of vandalisme te beperken? Veel info op korte tijd maar essentieel bij de opstart van het plan. Dominique werd later nog een keertje uitgenodigd voor een initiatie 'larvenronde' eind juni. Ook nu weer heel wat tips and tricks! Waar best scheppen om je larventrefkans optimaal te maken? Hoe de larven van de verschillende soorten op naam te brengen? Wat zijn al die andere kleine beestjes die je soms boven haalt? Hoe kan je die larven best bestuderen om ze op naam te brengen? Leuk tochtje met meteen ook schitterende larven van Kamsalamander (*Triturus cristatus*), de draak van Temse, waarrond het hele plan zal worden opgebouwd.

Fig. 7. Het inventariseren van amfibieën kan pas van start gaan na een deskundige uitleg. (foto Luc Van de Perre)

Welke parameters bemonster je best om achteraf voldoende gegevens te hebben om tot een goede aanpak te kunnen komen? Wat zeg je tegen mensen die je komen vragen wat je aan het doen bent? Waarom best geen fuiken plaatsen in weekends of schoolvakanties? Hoe kan je fuiken schitterend camoufleren om verlies of vandalisme te beperken? Veel info op korte tijd maar essentieel bij de opstart van het plan. Dominique werd later nog een keertje uitgenodigd voor een initiatie 'larvenronde' eind juni. Ook nu weer heel wat tips and tricks! Waar best scheppen om je larventrefkans optimaal te maken? Hoe de larven van de verschillende soorten op naam te brengen? Wat zijn al die andere kleine beestjes die je soms boven haalt? Hoe kan je die larven best bestuderen om ze op naam te brengen? Leuk tochtje met meteen ook schitterende larven van Kamsalamander (*Triturus cristatus*), de draak van Temse, waarrond het hele plan zal worden opgebouwd.

Ook al was dit aanvankelijk niet echt gepland, toch zette het larventochtje met Dominique heel wat vrijwilligers ertoe aan om 'hun' poelen ook nog een tweede keer te gaan bezoeken. En blijven noteren. Zit er vis in de poel? Welke waterplanten komen er voor? Welke macro-invertebraten haalden we boven? Wat zijn de knelpunten? In hoeverre is de poel (dringend) aan beheer toe? Allemaal gegevens die werden doorgespeeld aan Hyla en onmiddellijk in deze centrale databank werden ingevoerd.

En hoe brachten we het er nu van af ons debuutjaar? Wel, eigenlijk best goed. Maar liefst 51 poelen werden met schepnet en/of fuiken bemonsterd. Kamsalamander dook regelmatig op, zowel in de fuiken als in de larvenronde. Deze ambassadeur van ons poelenplan diepten we uit maar liefst 8 poelen op! Verder ook Kleine Watersalamander (*Lissotriton vulgaris*) (in 21 van de 51 poelen), Bruine Kikker (*Rana temporaria*), Bastaardkikker (*Pelophylax esculentus*), Gewone Pad (*Bufo bufo*), en last but not least enkele (nog te controleren) meldingen van Rugstreepad (*Epidalea calamita*). Een laatste bolwerk uit de legenden van vroeger? Ook leuk: een Grote Spinnende Watertor, toch ook niet zo algemeen!

Het veldwerk voor dit seizoen zit er op en intussen wordt hard gewerkt aan een tussentijds rapport. Oplijsten wat er al gebeurde maar vooral ook verder denken. Welke poelen zullen in 2008 worden bemonsterd? Kunnen al een aantal beheermaatregelen worden uitgevoerd, in

overleg met de betrokken eigenaars? Kan hier of daar niet al een houtkantje worden aangeplant, als verbindend klein landschapselement tussen bestaande poelen? Misschien ook eens polsen of bij bepaalde provinciale of gewestelijke overheden geen (financieel) steuntje voor de uitvoer van het plan zou kunnen worden bekomen? Hoe betrekken we zoveel mogelijk mensen bij het poelenplan van Temse. Kinderen, scholen, zeker ook landbouwers, andere gebruikers van de open ruimte, maar ook politici, lokale overheden. De inzet van de zeer gedreven en enthousiaste groep 'poelenvrijwilligers' is ronduit schitterend. Het poelenplan-initiatief heeft heel wat dynamisme op gang gebracht. De ondersteuning van de diensten Milieu en Groen van de gemeente Temse was prachtig. Net daarom mag dit geen papieren plan worden (of blijven) en kijken we nu al richting Temse bewindsvoerders om de verdere uitbouw van het plan mee structureel te ondersteunen. Bestaande poelen beheren, nieuwe graven, de bevolking hierbij betrekken door folders, de aanmaak van lespakketten, geleide wandelingen, het opstellen van een gemeentelijk subsidiereglement voor kleine landschapselementen, ...Er zal enige politieke wil voor nodig zijn maar dat het voor een stad als Temse zeker moet kunnen, wordt alvast bewezen door het kleinere Merelbeke. Misschien een goed idee om het gemeentebestuur van Temse eens mee te nemen op werkbezoek naar Merelbeke om te zien hoe door een efficiënte inzet van middelen op korte tijd heel veel kan worden bereikt en hoe iedereen achter dit plan staat. Landbouwers, natuurverenigingen, de 'gewone' mensen. Want meer en betere natuur is een schitterende (nood)zaak voor iedereen!

Amfibieënvijver in de Warmoeshoek

Jan-Jan Sabbe

De Warmoeshoek, een verruigd stukje grond langsheen de Schelde, grondgebied Gent. Het driehoekig perceel (10.464 m²) - eigendom van de firma Amcor Flexibles Transpac en de NMBS - zit gevat tussen de Schelde en de erg actieve spoorweg Gent - Brussel. Naast deze lang 'verwaarloosde' ruigte, ligt ook een verlaten spoorwegberm van een goeie km. Vergane glorie, want het spoor is intussen afgebroken en Amcor voert zijn goederen nu aan via de weg. Een mooie uitgangssituatie: een ingesloten terrein met een bouwverbod van 50 m langsheen de Schelde waardoor de Warmoeshoek voor industriële activiteiten totaal onbruikbaar is geworden. Jarenlang werd het gebiedje gebruikt als ezelsweide. Later werd de ezelsstal de uitvalsbasis van een kunstschilder. Toen we bij toeval het terreintje ontdekten in februari 2006 lag het bezaaid met sluikeafval en stond er een vermolmd krot op.

Konden we hier iets mee aanvangen? Het terrein werd overwoekerd door Grote Brandnetel en lekkere Amerikaanse Braam. De spoorwegberm bleek meteen vrij interessant: al gauw werd een nestje van Dwergmuis gevonden, twee zangposten van Grasmus zijn ook altijd leuk en op de oude spoorwegberm spotten we een wegschietende hagedis. Levendbarende Hagedis (*Zootoca vivipara*)? Muurhagedis (*Podarcis muralis*)? Hopelijk krijgen we hierover gauw duidelijkheid. Maar het gebied had dus wel potentie. Bij navraag bleek Amcor alvast zeer geïnteresseerd om 'iets' te doen met hun terrein. Gauw het project uitgelegd. We hadden immers de idee opgevat om het Warmoeshoekproject te laten kaderen in een ruimer plan van 'Gentse natuurhoekjes'. Opzet: waardevolle natuurhoekjes laten beheren door scholen, klassen en leerlingen in Gent. Doel: ecologische herwaardering en bescherming van stadshoekjes. Door met leerlingen en vrijwilligers te werken, willen we hen bewust maken van de waarde van de natuur, de bescherming ervan, op een ongedwongen wijze.

Concreet wordt gepoogd om met scholen een lange termijnovereenkomst af te sluiten, waarbij die scholen zich engageren voor het beheer van een natuurhoekje in Gent. Maar niet elk plekje komt in aanmerking. Belangrijke basisvoorwaarden: het terrein moet ongevaarlijk zijn bij betreding (geen autowegen in de buurt, geen gevaarlijke bouwval, ...), minimum 20 jaar vrij zijn van verkaveling of bewerking en vooral: niet groter dan 10.000 m². Het moet

immers vlot beheerbaar blijven voor een dynamisch en enthousiaste groep leerlingen en vrijwilligers. Zijn er nog veel zo'n hoekjes in Gent? We denken van wel! Plekjes die nu liggen te verkommeren, uitnodigen tot sluikestort, waardeloos voor mens en natuur. Het project 'Gentse natuurhoekjes' moet dan ook op alle gebied een win-win situatie kunnen opleveren. De natuur wordt er beter van, de stad verfraait, leerlingen worden betrokken bij en dragen verantwoordelijkheid over een klein stukje natuur in hun buurt.

Hoe zouden we nu best de Warmoeshoek aanpakken? De idee van een amfibieënpoel leek ons alvast schitterend. Het voorbeeld van het Merelbeeks poelenplan werkte hierbij zeker inspirerend. In overleg met landschapsarchitecte Els Huigens werd een plan opgemaakt. Amcor was na het zien van ons voorstel snel akkoord en zorgde voor een grote graafkaan (incl. machinist) die we voor 4 dagen konden gebruiken. Lode Bourrez, ervaren aannemer van vijvers, begeleidde de graafwerken. Eerst een kleine 'grondverkenning': met de spade tot 2 meter diep. De bovenste laag bestond uit een halve meter opgespoten zand, daaronder 70 cm bouwafval, waarschijnlijk na de 2de wereldoorlog gestort (we vonden o.a. restanten van de kapotgeschoten Warmoezeniersbrug). Nog dieper zat een zuivere zanderige opgevoerde laag met heel veel klei. En op 1,25 m vonden we wat we zochten: water! Daaronder (op 1,75 m) zat nog een prachtige waterdichtende blauwe kleilaag. Hier kon dus zeker een fraaie poel worden aangelegd die jaarrond water zou houden.

Belangrijk uitgangspunt bij het ganse ontwerp: het publiek moest vrije toegang hebben tot de Warmoeshoek en als voorbijganger moest men ook vlotjes tot aan de vijver kunnen komen. Hierdoor zou de oever wel regelmatig worden betreden. Om dit tot een minimum te beperken, werd een fraai steigertje aangelegd van waarop straks het leven in en om het water goed zou kunnen worden bestudeerd. Het plan wed alsmaar concreter en in

Fig. 8. De Warmoeshoek voor, tijdens en na de werken (foto's Jan-Jan Sabbe)

november 2006 werd het ingediend bij stedenbouw. Omwille van de grote hoeveelheid grondverzet moest immers een stedenbouwkundige vergunning worden bekomen. Omdat de uitgegraven grond niet werd afgevoerd maar werd gespreid langsheen de zijkanten van het perceel, kon het plan drie maand later al worden goedgekeurd.

Voor alle veiligheid toch nog maar eens informeren bij de eigenaars van het terrein of zich in de ondergrond geen kabels, leidingen of andere nutsvoorzieningen bevonden. Noch Amcor noch de NMBS waren bij de vluchtig gecontroleerde informatie op de hoogte van kabels of leidingen. Graven dus maar! Reeds bij de derde schep van de grote kraan was het prijs: in één ruk trok de kraan met een luide knal een hoogspanningskabel van 10.000 volt van Eandis en eentje van 36.000 volt van Elia door. Niemand werd gekwetst en de elektriciteit viel nergens uit in Vlaanderen. Beide kabels lagen immers in een zogenaamde 'lus' en de elektriciteit kon onmiddellijk worden doorgestuurd via andere hoogspanningskabels. We ontsnapten aan een ramp... Eandis en Elia waren enkele uren later al bezig met het herstel en 36 uur later konden de kabels, na test, weer in gebruik worden genomen. Vanwege het goede doel van het project, werden ons voor deze herstelwerken geen kosten aangerekend (waarvoor een hartelijk woord van dank en appreciatie aan Eandis en Elia!). Gelukkig maar, want het prijskaartje had anders wel eens behoorlijk hoog kunnen oplopen. In tegenstelling tot de eigenaars van de grond of stedenbouw beschikken zowel Elia als Eandis over heel gedetailleerde kaarten van hun netwerk. Een goede les dus voor iedere toekomstige vijvergraver: ga eerst eens langs bij deze netwerkbeheerders voor je uit onwetendheid Vlaanderen laat ontploffen!

Nadien verliep alles volgens plan en vooral de instructies van de aannemer aan de machinist bleken tijdens de graafwerken onmisbaar. De vijver moest vier meter worden verlegd en de werken liepen door het hoogspanningsincident één dag vertraging op maar na een goeie vier dagen zat de grove klus er op. Aannemer Lode voerde in de volgende twee dagen het kleinere werk uit met een drie-tons kraantje en na een weekje bedrijvigheid was al een fraai deel van het project gerealiseerd. Het steigertje en de treden naar de vijver toe volgden begin september 2007 en hiermee was de Warmoeshoek, 19 maanden na onze ontdekking van dit verloren en verwaarloosd plekje, een schitterend natuurplekje rijker. Want fraai zou het heus wel kunnen worden. Bij de aanleg werd er immers voor gezorgd dat de vijver slechts aan een enkele zijde betreedbaar is. De andere zijden werden bewust vrij steil gehouden en zijn ingewerkt in een goed ontwikkelde bramenwand, een fraai landbiotopje en een schitterende schuilplaats voor amfibieën, muizen en talrijke insecten.

Fig. 9. Een stukje ruigte omgetoverd tot een nieuwe land- en waterbiotoop o.a. voor amfibieën (foto Jan-Jan Sabbe)

Het moet gezegd: de Gentse groendienst was erg enthousiast over het uitgevoerde initiatief en bekroonde ons werk met een subsidie van 2500 euro als 'klein natuurproject.' De eerste resultaten lieten alvast niet lang op zich wachten. Een dag na het graven, zat al een Bruine Kikker (*Rana temporaria*) in het water; twee maanden later werden de eerste twee groene

kikkers gespot en tijdens de maaiwerken werden heel wat Gewone Padden (*Bufo bufo*) en kleine salamandertjes opgemerkt. Het is nu spannend afwachten hoe de fauna en flora zich in de vijver en op het terrein verder zal ontwikkelen maar het ziet er alvast allemaal veelbelovend uit!

Tentoonstelling 'kikkerblues en paddencruise'

Een interactieve tentoonstelling werd uitgewerkt door de gemeentelijke groendienst van Beveren met medewerking van Natuurpunt-Wase Linkerscheldeoever en Hyla (amfibieën- en reptielenwerkgroep van Natuurpunt). Je komt er te weten waarin amfibieën verschillen van reptielen, hoe ze hun leven doorbrengen, hoe ze de straat oversteken en waarom de kikker toch niet veranderde in een prins... Ook de jaarlijkse paddenoverzet is een thema in de tentoonstelling.

Plaats: Hof ter Saksen, Haasdonkbaan 101, 9120 Beveren en dit van 7 tot 28 oktober 2007.
Info: 03 775 28 51 of info@natuurpuntwal.be
Openingsuren: ma-vr: 10 tot 16.30 uur
za: gesloten
zo: 14 tot 18 uur
Gratis toegankelijk

Volgende lezingen en een cursus staan eveneens op het programma:

Kennismaking met amfibieën

zo 7 oktober van 14 tot 16 uur
Plaats: bioklas Hof ter Saksen
voordracht door Bart Hellemans - Hyla

Amfibieën in je tuin

zo 14 oktober van 14 tot 16 uur
Plaats: bioklas Hof ter Saksen
voordracht door Sarah Roggeman - Groendienst Beveren

Cursus Natuurbeheer voor amfibieën en reptielen

Salamanders zijn sexy ! Kikkers zijn blaaskaken ! En hagedissen houden van heet ! Dit en nog veel meer kom je te weten op de cursus "Natuurbeheer voor amfibieën en reptielen". Hoewel Vlaanderen maar een kleine regio is en net iets te noordelijk ligt voor deze warmteminnaars, komen er toch een twintigtal soorten voor, die we graag aan u voorstellen. We houden het daarbij niet bij een partijtje namen noemen, maar gaan telkens in op de boeiende en unieke levenswijze van deze dieren. We bespreken vooral ook de maatregelen die in tuinen, parken en natuurgebieden kunnen worden genomen om het hen naar hun zin te maken.

Plaats: Hof ter Saksen, Haasdonkbaan 101, 9120 Beveren
Theorie: 18/10 en 25/10 van 14 tot 17 uur
Praktijk: 27/10 van 9 tot 12 uur
Prijs: 15 euro
Organisatie: Natuurpunt Educatie en Groendienst Beveren
Inschrijven: groendienst@beveren.be of 03 775 28 51
Lesgever: Joeri Cortens (Natuurpunt Educatie)

Tentoonstelling
Kikkerblues & paddencruise

Hof ter Saksen Haasdonkbaan 101, 9120 Beveren
7 tot 28 oktober 2007

Programma Info en openingsuren:
03 775 28 51 - www.beveren.be

- zo 7 okt 14 tot 16 uur: **Amfibieën** voordracht door Bart Hellemans - Hyla
- zo 14 okt 14 tot 16 uur: **Amfibieën in je tuin** voordracht door Sarah Roggeman - Groendienst Beveren
- zo 21 okt 14 tot 16 uur: **Kikkerknutselnamiddag** voor kids van 6 tot 12 jaar
- zo 28 okt 14 tot 16 uur: **Geleid bezoek** tentoonstelling en **herfstwandeling**

v.v. burgemeester Marc Van de Vijver, p.a. Stationsstraat 2 9120 Beveren

BEVEREN natuurpunt

10 november 2007: themadag 20-jarig bestaan van RAVON

De jaarlijkse themadag van de Stichting RAVON (Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland) staat dit jaar in het teken van het 20-jarig bestaan, gerekend vanaf de eerste activiteiten van enkele provinciaal werkende herpetologische studiegroepen waaruit later het landelijk werkende RAVON is ontstaan. Het thema: Verleden, Heden en Toekomst.

Na een terugblik op het ontstaan en werk van de Stichting worden in korte voordrachten de resultaten van actueel veldonderzoek en nieuwe onderzoeksmethoden gepresenteerd. Maar ook het toekomstperspectief ontbreekt niet: uitdagingen, problemen en mogelijkheden leiden tot nieuwe projecten met concrete doelen waaraan vrijwilligers en beroepsmatig betrokkenen een positieve en concrete bijdrage kunnen geven. Tevens wordt de eerste Rob Lenders prijs uitgereikt. Het programma wordt afgesloten met een virtuele, kleurige onderwaterexcursie aan de hand van de bekende natuurfotograaf Willem Kolvoort.

Naast het volgen van lezingen bestaat de mogelijkheid om bij diverse stands langs te gaan, waarbij informatie over de activiteiten van andere Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's) en een keur aan veldgidsen en vakliteratuur te koop of ter inzage zal zijn. Ook wordt fraai fotowerk getoond. De pauzes vormen altijd weer een levendig gebeuren, waarbij oude bekenden elkaar de hand drukken en nieuwe kennismakingen plaatsvinden.

De dag staat open voor vrijwilligers, donateurs en terreinbeheerders, maar is ook voor overige geïnteresseerden (gratis) toegankelijk. Deze themadag vindt plaats in de B-faculteit van de Radboud Universiteit te Nijmegen. De zaal is vanaf 09:30 geopend en de lezingen beginnen om 10:00. Na afloop, om 15:45, wordt door RAVON een (gratis) borrel aangeboden.

Geïnteresseerden kunnen op www.ravon.nl het programma en een routebeschrijving downloaden. In verband met de verbouwingswerkzaamheden aan het universiteitsgebouw wordt geadviseerd kort tevoren de RAVON website te raadplegen voor de juiste toegang en route.

Stichting RAVON, Postbus 1413 - 6501 BK Nijmegen, tel. 024 - 36.53.270
fax 024 - 36.52.037, www.ravon.nl

RAVON, Annemarie van Diepenbeek, a.v.diepenbeek@ravon.nl, tel. 024 36.53.250)

SEMINAR ECOLOGY

Katholieke Universiteit Leuven

Tuesday 9 OCTOBER – 16h
Huis De Munter (HOGM.00.0085) Naamsestraat 69, Leuven

**“The impacts of pesticides on aquatic communities:
Connections to global amphibian declines?”**

Prof. Dr. Rick Relyea (Univ. Pittsburgh, USA)

Financed by “FWO Research community: ecological genetics –
a new approach”

Redactie FLITS nummer 2007/3:

Eindredactie: Robert Jooris en Dominique Verbelen

Redactiemedewerkers: Sergé Bogaerts, Gijs Damen, Erwin Decoene, Peter Engelen, Régis Kalut, Herman Puls, Jan-Jan Sabbe, Jeroen Speybroeck, Luc Van de Perre

Werkgroep Hyla

Voorzitter:

Bart Hellemans, Otterdreef 7
2980 Halle Zoersel.
Tel. 03/384.33.56
Gsm : 0473/29.21.63
email: bart.hellemans@skynet.be

Secretaris:

Robert Jooris, Gemoedsveld 3
9230 Wetteren
tel. 09 369 42 28
e-mail
hyla@natuurpunt.be
robert.jooris@natuurpunt.be

Penningmeester:

Jan Van Der Voort, A.Wolfsstraat 24/1
2900 Schoten
tel. 03 658 38 79
e-mail:
jan.vandervoort@hylawerkgroep.be

Webmaster:

Gijs Damen, Dorpsstraat 2/2,
3971 Heppen
tel. 011 391 839
www.hylawerkgroep.be

rekeningnr. HYL: 748-0162358-83

Provinciaal verantwoordelijken:

- Antwerpen : Jan Van der Voort
- Oost-Vlaanderen : Robert Jooris
e-mail: robert.jooris@skynet.be
- West-Vlaanderen: Stefaan Parreyn,
Kruisekestraat 346, 8940 Wervik
gsm 0477 33 58 64
e-mail: stefaan.parreyn@telenet.be
- Vlaams Brabant : Mark Lehouck,
Rotselaarsesteenweg 99, 3018 Leuven
tel. 016 44 49 36
e-mail: mark.lehouck@pandora.be
- Limburg : Peter Engelen, 1 Meilaan 13
3650 Dilsen-Stokkem
tel. 089 75 66 09
e-mail: peter.engelen@euphony.net.be

Leden van Natuurpunt vzw kunnen zich laten opnemen in het adressenbestand van Hyla.

Wat is Hyla?

Hyla is de herpetologische werkgroep van de Natuurpunt Studie vzw. Hyla tracht de belangstelling en de inzet van een groter publiek te bekomen door het geven van lezingen, organiseren van herpetologische excursies, publiceren van brochures en verspreiden van posters. Verder is Hyla bezig met tal van herpetologische studies o.a. studie van de Gladde slang in Kalmthout, poeleninventarisatie in Vlaanderen en de bestudering van het groene kikkercomplex. Ook op het vlak van bescherming van onze inheemse herpetofauna is Hyla zeer actief. Jaarlijks worden tienduizenden amfibieën veilig de weg overgezet, die de tocht naar hun paaiplaatsen kruist. Met de aanleg van poelen creëert Hyla zowel in reservaten als in landbouwgebied nieuwe biotopen voor kikkers en salamanders.

